

Keszy-Harmath Dániel Lóránd

Empirikus vizsgálatok *A Tanár* című televíziós sorozat kapcsán

A tanulmány *A Tanár* című szórakoztató filmsorozat pedagógus és tanuló közötti diskurzusait elemzi Thomas Gordon amerikai pszichológus modellje alapján, amely a sikeres tanári kommunikáció fontos elemeit mutatja be. A vizsgálat célja a népszerű filmsorozat első évadában szereplő egyes jelenetek rögzítése után a bennük található gordonai közléssorompók és én-közlések bemutatása. A tanulmány azt kutatja, hogy a vizsgált társalgásokban mennyire valósul meg az asszertív kommunikáció a két főszereplő karaktereinek a megnyilvánulásai során. Bemutatja továbbá, hogy a filmsorozat által sugallt kép mennyire felel meg a mai magyar valóságnak a tanítási módszerek, az iskola adottságai, felszereltsége, a tanárok személyisége tekintetében.

Bevezetés

A mai magyar társadalomban vegyes a kép a pedagógusok megítélését illetően. Ennek a formálásában nagy szerepe van a tömegkommunikációs eszközöknek, a különböző médiumoknak, így a televíziós csatornáknak is. Annál is inkább, hiszen a magyar társadalom legnagyobb részének a televízió az elsődleges médiafelület, ahonnan információkat szerez, és amely formálja a véleményét, az ízlését, a gondolkodásmódját. A pedagógusi hivatás is gyakran megjelenik a médiában, a napi híradásoktól kezdve a közéleti műsorokon át a szórakoztató műsorokig. A tanulmány a 2018-ban bemutatott *A Tanár* című sorozattal, az általa bemutatott pedagógusképpel és a benne megjelenő (fikciós) tanári kommunikációval foglalkozik.

2018. március 31. és 2018. május 19. között vetítette az egyik magyarországi kereskedelmi televíziós csatorna *A Tanár* című saját gyártású, fikciós televíziós sorozatának első évadát. A formátum német adaptáció, a német *Die Lehrer* sorozatot adaptálta a magyarországi csatorna. A sorozat írói Köbli Norbert, Kovács M. András és Csurgó Csaba, rendezője pedig Kovács Dániel Richárd. Az első évad nyolc kb. 45 perces epizódból áll. A magyarországi médiatörvénynek megfelelően 12-es korhatáros jelzést kapott a sorozat, azaz megtekintése 12 év aluliak számára csak nagykorú felügyelete mellett ajánlott, mivel a sorozatban előfordul erőszakos jelenetsor, illetve káromkodás.

A Tanár forgatási helyszíne Budapest, az egykori Fényes Elek Közgazdasági Szakközépiskola XI. kerületi épülete, amely az elmúlt években elhagyatott volt, de a filmforgatás kedvéért néhány tantermet és folyosóját felújították. A forgatás bizonyos részei és utómunkálatai stúdióban zajlanak, a régi iskola által biztosított helyszín azonban autentikussá teszi a sorozatot. Hiteles képet kapunk a magyar oktatás dologi adottságairól (a tantermekről, a tanári szobáról, az iskolai folyosóról, a szertárról, a tornateremről stb.). A középpontban egy fiktív szakgimnázium áll, pontosabban annak egyik fizika, kémia és testnevelés szakos tanára, Vasvári Szilárd, akit Nagy Ervin alakít. Ő a központi figura, az első epizódban alig volt olyan jelenet, amelyben ne szerepelt volna. További szerepeket töltenek még be Anger Zsolt (az iskola igazgatóját alakítja), Ubrankovics Júlia (az iskolába újonnan érkezett magyar nyelv és irodalom szakos tanárnő, Nógrádi Klaudia), Simon Kornél (dr. Nyelves Krisztián, Klaudia párja), illetve a tantestület további tagjai. Az epizódszereplők (például a szülők megtestesítői) között is találhatunk híres színészeket, a diákokat pedig fiatal színészek, illetve színészhallgatók alakítják, így jelentős részük idősebb, mint az általa alakított középiskolás kamasz karaktere.

A sorozat célja alapvetően a szórakoztatás, így sokszor találhatunk benne humoros jeleneteket, de alapvetően érzékeny és drámai témákat mutat be. Ilyen például az örökbefogadás, a tinédzserkori

identitáskeresés és elfogadás, a diákok közötti rivalizálás – tehát társadalmi üzenete is van. Emellett az üzenet mellett megfigyelhető a tanár-diák kapcsolat és a két fél közötti kommunikáció több fajtája is, amelyről jelen tanulmány empirikus kutatás alapján nyújt áttekintést.

Elméleti háttér

A jó pedagógusnak nagyon jól kell kommunikálnia. Thomas Gordon amerikai szociálpszichológus modellje (Gordon 1974) szerint a hatékony tanítás alapfeltétele a jó tanár-diák kapcsolat, ennek kulcsa pedig a nyílt, őszinte kommunikáció. A tanítás-tanulás közegében a tanár és a diák nem egymással szembenálló, ellentétes érdekű felek, hanem egymással együttműködő, a másokra odafigyelő partnerek. Ha egy pedagógus sikeresen ki tudja alakítani ezt a légkört, akkor hatékonyan tud megbirkózni azokkal a problémákkal, összeütközésekkel, amelyek a tanítás során óhatatlanul előfordulnak. Ezek a problémák a tanár és a diák eltérő vélekedéséből, érdekeiből, törekvéseiből, értékeiből adódnak (Vörös 2004). Gordon sorra veszi azokat a közléstípusokat, amelyek az alapvetően demokratikus, de mégis tanári dominanciával jellemezhető közegben segítik, illetve gátolják a problémák feltárását, és elfogadható megoldásokat kínálnak (Gordon 1990).

Gordon szerint (Gordon 1974; 1990) az első lépésben azt kell eldönteni, hogy kié a probléma. Gyakran nem mind a két fél (a pedagógus és a diák) érzi, éli meg a problémát, a probléma „tulajdonosa” mindig az, akinek az igényeit sérti a másik vélekedése (Vörös 2004). Ha egy jól felkészült tanár fegyelmetlenséget tapasztal az órán, de a gyerekek jól érzik magukat, akkor övé a probléma. Ha azonban szorongó, a magyarázatot nem értő tanulók ülnek a tanórán, akkor a gyerekéké a probléma. Az utóbbi esetben a tanárnak passzívabb facilitátorként kell a gyerek rendelkezésére állnia, és segítenie kell a diákokat, hogy rátaláljanak a megoldásra. Ha a tanaré a probléma, akkor viszont sokkal aktívabbnak kell lennie, és el kell fogadnia azt, hogy a megoldásra esetleg a tanulóktól jön javaslat.

Gordon közléssorompóknak nevezi azokat a tanári közléseket, amelyek a pedagógusoktól elhangzanak olyan helyzetekben, amikor nem tudnak mit kezdeni a problémával, és gyakran a gyerekekre hárítják a felelősséget. Ezek nagy része passzív helyzetbe kényszeríti a diákokat, és negatív tartalmúak. Ide tartozik a parancsolás, amely félelmet generálhat, és ellenállásra csábíthatja a diákot, hosszú távon pedig megmérgezheti a tanár-diák viszonyt (*Ezt a viselkedést sürgősen fejezze be!*). A második közléssorompó a fenyegetés, amely már kifejezetten személyiségi jogokat is sért, félelmet és behódolást vált ki, sértettséget és tartós haragot eredményezhet (*Ha még egyszer ilyet látok, akkor...*). A harmadik csoportba sorolja Gordon a prédikálást és a moralizálást, amikor különösen fontos tényező a generációs szakadék a tanár és a diák között. Az ilyen kijelentések büntudatot keltenek a gyerekekben, azt sugallják, hogy a felnőtt nem bízik a felelősségérzetében. Egy-egy ilyen mondat sokadik ismétlése hatástalanná teszi, elveszíti eredeti szándékát (*Ebben a korban már illene ezt tudni*). Sokszor a tanács, a megoldási javaslat is balul sülni el, ugyanis a gyerek számára bizalmatlanságot sugall. Azt az érzést kelti, hogy önmaga nem képes megoldani vagy legalább egyedül végiggondolni a problémát. Lehetséges hatásai, hogy függő viszonyt alakít ki, ellenállást vált ki a diákból, vagy esetleg túlságosan elkényelmesedik (*Én a helyedben inkább nem tenném...*). Nagyon sok tanár él a kioktatás, a logikai érvelés eszközével, mert nem gondolnak bele abba, hogy ez a tanulót megbánthatja, és úgy érezheti magát, mintha alkalmatlan lenne a problémák kezelésére. Ez az esetek többségében védekező magatartást ébreszt bennük, és gyakran oda se figyelnek a pedagógus ilyen jellegű „papolására” (*Hát, ezt nagyon rosszul gondolod, ugyanis...*). Az ítélezés, a kritizálás, a hibáztatás is rossz kommunikációs stratégia. Ezek ugyanis megbélyegzik a diákot, rossz érzéseket keltenek bennük, visszavágásra készítetnek, és a gyakori ilyen jellegű kritika még be is épülhet a gyerek énképébe, súlyosan rongálva azt (*Még erre sem vagy képes...*).

Érdekes módon az egyetértés és a dicséret, amelyek alapvetően pozitív kommunikációs fogások, ugyanúgy válhatnak ki a diákokból ellenérzést, mint az elmarasztalások. A gyerek átlát a szítán, megérzi, hogy a tanár csak manipulálni akarja, és nem őszinték a szavai. Annak az érzését is kelthetik a tanulóban, hogy nagyon magas a mérce, amely innentől kezdve mindig elvárás lehet a tanár

részéről (*Te mindig olyan jól megoldod az ilyen nehéz feladatokat!*). A kifigurázás, a paródia is ártalmas lehet a gyerekek énképére nézve, megbélyegzik, rontják az önbecsülését, megszegyenítve érezhetik magukat mások (például diáktársaik) előtt. Ezek olyan verbális ellenreakciókhoz vezetnek, amelyek a tanárt sértik, végül mégis a diákra ütnek vissza, hiszen ő kap büntetést, ha felesel, ha szemtelen (*Micsoda kis mimóza vagy!*). Ugyanígy ártó lehet, és akár még verbális agressziót is szülhet az, ha a pedagógus megpróbálja diagnosztizálni, elemezgetni a tanulót. Ez gyakran dühöt, frusztráltságot vált ki belőle, és úgy érzi magát, mintha félreértenék, eltorzítanák őt magát és az érzéseit. Azt hangsúlyozza ez a stratégia, hogy a tanár feltétlenül mindent jobban tud, mint a diák (*Ebben a korban természetes, hogy még így gondolod...*). A vigasz, az együttérzés nyújtása is visszás lehet. Főlegesen minden helyzetben nyugtatgatni a diákot, ha ő éppen nem igényli, vagy mással szeretne egy közegben lenni és megoldani a problémát. Az ilyen kijelentések egyébként is bagatellizálják a probléma súlyát. Azt a háttérüzenetet közvetítik, hogy nem szabad rosszkedvűnek lenni, a bánkódás tiltott vagy helytelen dolog, és mindig mindenhez mosolyogni kell (*Nem kell úgy mellre szívni!*). A tanulók, különösen a kamaszok utálják azt, ha a tanár erőszakosan faggatózik, kérdezősködik. Ez is olyan stratégia, amellyel gyanakvást, bizalmatlanságot táplálunk a diákban. Emellett a fenyegetettség érzését keltheti, és kiveszi a gyerek kezéből a problémamegoldást (*Ki kezdte? Mi történt? Hallani akarok minden részletet!*). Utolsó közléssorompóként említi Gordon a terelést, a humorizálást, amellyel a tanár gyakorlatilag visszavonulót fúj. Azt sugallja, hogy nem is érdekli a diák problémája vagy mondanivalója, és nem is érdemes hozzá fordulni a gondokkal. Arra tanít, hogy nehézségeinkkel bezárkózzunk, a problémákat a szőnyeg alá söpörjük, álarcot vegyünk föl az őszinteség és a szembenézés helyett (*Mindegyikőtöknek elmentek otthonról?*) (Vörös 2004; Gordon 1974; 1990).

A Gordon által közléssorompóknak nevezett kinyilatkoztatások helyett olyan közléseket célszerű használni, mondani, amelyek feltárják a kommunikáció résztvevőinek az érzéseit, és nem tartalmaznak negatív értékelést senkiről. Gordon ezeket a pozitív megnyilatkozásokat énközléseknek nevezi. „A teljes én-közlés három elemet tartalmaz: a bennünket zavaró viselkedés pontos megnevezését, ennek következményeit ránk nézve és azt az érzést, amelyet ez kivált belőlünk” (Vörös 2004: 416). Az énközlések megformálása egyszerű, az alapjuk az őszinteség. Nehézséget jelent azonban, hogy megfelelő önreflexióra van szükség, és elvárja a valódi érzések közlését. „Hiteltelenné válhat a kommunikáció, ha a tanár azt mondja, hogy elkeseríti, elszomorítja a diák viselkedése, holott a valódi érzése az, hogy dühös” (Vörös 2004: 416). Ugyanígy járhatunk, ha a gyerek viselkedésének számunkra kellemetlen következményét pontatlanul fogalmazzuk meg. Ezt alapos, komoly átgondolásnak kell megelőznie, és mindig az őszinteségre kell épülnie.

A diák problémáinak meghallgatására az egyik lehetséges stratégia a passzív hallgatás. Ilyenkor csendben marad a tanár, és nonverbális jelzésekkel adja a tanuló tudtára, hogy figyel rá. Ezzel érzékelteti azt, hogy elfogadja és bátorítja őt. Másrészt empátiás hangadással, hümmögéssel, apró nonverbális jelekkel is kifejezheti együttműködő, támogató kommunikációját. A hallgatás egyébként más helyzetekben is célravezető, ugyanis a pedagógusok többségének egyik fő hibája, hogy nem tudnak csendben maradni, mindig maguknál tartják a szót. Harmadrészt pedig úgynevezett „ajtonyitogató” mondatokkal továbblandítja a másik felet a mondanivalójában, de nem fűz hozzá értékelő megjegyzéseket (Vörös 2004).

A másik stratégia az aktív hallgatás, amely tulajdonképpen kiegészíti a passzív csendet. Ilyenkor a hallgató visszajelzéseket küld arról, hogy hogyan értette azt, amit a másik mondott. Mintha egy tükröt állítana a beszélő elé, és visszatükrözné a közléseit. Szükség van rá, hogy a beszélő megerősítést nyerjen afelől, hogy a hallgató nem értette-e félre őt. Az aktív hallgatás során a felek verbalizált visszacsatolást nyújtanak egymásnak. Az értő figyelem hozzásegíti a probléma tulajdonosát, hogy a felszíntől eltávolodva eljusson a probléma gyökeréhez. Mindig ötvözni kell a hallgatást az énközlésekkel, ugyanis az életben összetett problémák kerülnek elé, amelyekre összetett megoldást kell találnunk (Vörös 2004).

Összességében Thomas Gordon nézetei humanisztikus szemléletet tükröznek, amelyben a kommunikáció és a pszichológia szorosan összefügg. Együtt adnak magyarázatokat és megoldásokat

a körülöttünk lévő problémákra, és egyben eszközeivé is válnak. Hozzájárulnak a tanulási és a tanítási folyamat sikerességéhez, a rendezett tanár-diák viszonyhoz, a nyugodt környezethez, a jó iskolai légkörhöz. A kommunikáló pedagógus egyéni módon választja ki stratégiáit, éppen ezért óriási egyéni különbségek vannak tanár és tanár között. Az azonban mindegyikükben közös, hogy hatást akarnak elérni a diákkal és saját magukkal kapcsolatban is, gondoljunk csak az önreflexiók pozitív hatására. A lényeg tehát Gordon szerint is a célunkat leginkább elősegítő, összetett kommunikációs stratégia kiválasztása és alkalmazása (Vörös 2004).

Kutatás

A *Tanár* című televíziós sorozat epizódjainak a megtekintése után felmerül a kérdés, hogy mennyire reprezentálja ez a fikciós dráma-vígjáték a korábbi elméletekben megjelenő tanári magatartást és kommunikációt. Vajon Thomas Gordon modellje alapján inkább karikatúrának tűnik a filmsorozatban Nagy Ervin által alakított főhős, vagy esetleg a nézők számára a jól és hatékonyan kommunikáló tanár képe jelenik meg? A kutatás ehhez a filmsorozat első évadjának epizódjait és jeleneteit veszi alapul.

Anyag és módszer

A kutatás korpuszát az epizódok egyes jeleneteiben megjelenő néhány, a pedagógiai munka (nevelés, tanítás) bemutatására alkalmas diskurzus vizsgálata adja. A tíz szóbeli társalgás szövegét a magyar helyesírás szabályai szerint rögzítettem. A rögzített szövegekben tanár kommunikál diákkal vagy diákokkal különböző helyzetekben. A jelenetek kiválasztása véletlenszerű volt.

A kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy törekszik-e a sorozat a hatékonyan kommunikáló tanár ábrázolására, vagyis a gordoni elvek szerint a közléssorompók helyett inkább énközléseket használ-e a problémák megoldására. A jelenetek visszanevezése a sorozatot közvetítő csatorna, az internetes applikációjának használatával történt. A lejegyzett szövegek a tanulmány mellékletében szerepelnek. A szövegek, társalgások vizsgálatában a diskurzuselemzés módszerei adtak támpontot. A diskurzusból (Boronkai 2009) az egyes megnyilatkozások kapcsolatban állnak egymással. Volt olyan diskurzus, amelyben két, és volt olyan, amelyben több megnyilatkozó, vagyis résztvevő volt. Az egy megnyilatkozó által a megszólalástól a szóátadásig elmondott szöveg a forduló, az egyes fordulók pedig szomszédsági párokat alkotnak. A kutatás emellett vizsgálta a beszélőváltásokat, illetve a megjelenő kommunikációs stratégiákat is (Gordon 1974).

A kutatás kizárólag a tanári kommunikációt vizsgálja az említett modell segítségével, ám igen kis minta alapján, így összességében a tanári kommunikációval kapcsolatban nem kíván reprezentatív vizsgálatokat folytatni. Pszichológiai jellegű vagy egyéb más tudományterülethez tartozó következtetéseket sem kíván levonni. Célja csupán az, hogy kiderüljön, egy szórakoztató televíziós műsorban milyen tanári szerepek, milyen tanári kommunikáció tárul a nézők elé. Az eredményeket össze lehet vetni más kutatások anyagaival, a már meglévő, nem fikciós, élő tanáribeszéd-kutatásokkal (Antalné Szabó 2006; Herbszt 2010) vagy az interneten zajló tanári kommunikáció kutatásaival (Tóth-Mózer–Lévai 2011; Keszy-Harmath 2013) is.

Hipotézisek

A feltételezések között szerepelt, hogy a sorozat szórakoztató jellegéből adódóan több lesz a humoros, félreértésekre alapozott helyzet. Ugyanakkor a tanári empátiát, felelősségvállalást, problémamegoldó képességet reálisan, de színesen fogja ábrázolni a sorozat, hiszen beharangozójában olyan érzékeny társadalmi problémákat állított a középpontba, amelyek megkövetelik a komolyabb hangvételt. Feltételezhető volt az is, hogy a lejegyzett diskurzusokban ugyanúgy megjelennek a tanári megnyilatkozások jellemzői, mint az élőnyelvi kutatások esetében.

A kutatás hipotézise összefoglalva:

1. A *Tanár* című filmsorozat vizsgált diskurzusainak többségében fellelhető a humor, a szórakoztató funkció.
2. A *Tanár* című filmsorozat diskurzusaiban megjelennek a gordoni énközlések a komolyabb társadalmi és egyéni problémák kezelésére.
3. A *Tanár* című filmsorozat diskurzusai az élőnyelvi diskurzusok mintázatait mutatják, azaz jellemzőek a beszélőváltások, fordulók, szomszédsági párok.

Eredmények

A gordoni modell alapvetően pszichológiai megközelítésű, és azt vallja, hogy a tanár facilitátorként, a problémák megoldására rávezető, alapvetően domináns helyzetben lévő személyként kommunikál a diákokkal. Ilyen jellegű társalgásokat találtam a lejegyzett anyagban (a tanulmány melléklete).

Az 1. számú diskurzusban rögtön megmutatkozik a sorozat egészére jellemző tanári attitűd, tanári kommunikáció, a közvetíteni kívánt kép. Ez a sorozat nyitójelenete, amely az első epizód főcím előtti, ráhangolódozó életképét mutatja be. Szilárd, a főszereplő rezignált hangon kezdi meg a fizikaórát, amelynek témája az energiamegmaradás törvénye. A tanári beszéd kutatások eredményeivel egyező jelenséggel találkozunk itt: a pedagógus nem bírja kivárni a 3 mp-es szünetet sem, hogy választ kapjon a kérdésére, rögtön ő maga válaszol. Az első jelenet kiemelt szövegében kitűnik, hogy a saját maga által megválaszolt kérdést a következő követi. Dedukciót alkalmaz, az általános állítás és a definíció után várja a példákat a vizsgált fizikai jelenségre. A társalgásba egy lány csatlakozik be, aki sajátosan értelmezi a problémát, és „józan paraszti ésszel”, nem pedig fizikai ismereteire támaszkodva válaszol. Ez azt a látszatot kelti, hogy senkinek nincsenek releváns ismeretei az osztályteremben az energiamegmaradás törvényéről, vagy legalábbis nem osztják meg válaszaikat a tanárral. Ekkor radikális szemléltetőeszközhöz folyamodik Szilárd, tudtára adja a diákoknak, hogy elégedetlen („*Most lett elegem belőletek*”), gordoni közléssorompót alkalmaz (Gordon 1974), majd kiugrik az ablakon.

Kiderül, hogy Szilárd ugrása valójában a szemléltetés folytatása és a figyelem felkeltésére szolgáló radikális eszköz. Az ablak alatt egy előzőleg odakészített trambulín várja, így az ugrás nem öngyilkossági kísérlet, hanem példa az energiamegmaradás törvényére. A diákok ijedt kiáltására, szólítására („*Tanár úr!*”) a tanár nem is reagál, folytatja az általa kitalált szemléltetést. Ezt követően visszaérkezik az ablakpárkányra, megáll, és magyarázatot ad a jelenségre. Szeretne megbizonyosodni róla, hogy érthető volt a magyarázata, így visszajelzést kér („*A mozgási energia átalakul. Ha a trambulín elnyeri eredeti formáját, megint mozgási energia lesz belőle. Jelentkezzen, aki érti! Senki? Jó, akkor kiugrom még egyszer, de most már trambulín nélkül*”). Ismét hosszú, többtagú tanári közléssel van dolgunk, amelyben a negatív szemlélet, az enyhe fenyegetés és a zsarolás is jelen van. A párbeszéd az egyik diák fordulójával zárul, amely gyakorlatilag az egyetlen eredményes kommunikációt, egy valódi kérdés-felelet szomszédsági párt hoz a majdnem háromperces jelenetben. A végén a tanár ironizálva köszönetet mond, hogy Roland, a diák ezzel a válasszal megmentette az életét.

A 2. számú lejegyzett jelenet ismét osztálytermi közegben zajlik. Ugyanúgy Szilárd az órátartó tanár, ezúttal kémiaóra következik. A napszaknak megfelelő köszönés után Szilárd gúnyolódó megjegyzéssel állapítja meg, hogy nem sikerült minden diáknak időben beérni, és név szerint megemlíti azt a tanulót, Zsófit, aki nem érkezett meg, és akinek a történetét a második epizód képezi. A megjelenő becéző formából („*Zsófikának megint nem sikerült felkelnie*”) arra következtethetünk, hogy a becézés mögött az elmarasztalás és nem a kedveskedés áll. A jelenetben Szilárd bevezeti az óra témáját, de meglepő szóhasználatral utal a téma érdekességére („*Pedig ma nagyon szexi dologról lesz szó*”). A szokatlan minősítést követően az osztály egyik hangadó tagja válogatás nélküli asszociációkat társít a *szexi dolog* kifejezésre, amelyet Szilárd humorizálva hárít. A szemléltetés ekkor is meglepő, diszkójelenetet imitál, feláll a padra, a szervetlen gázok segítségével elváltoztatott hangon énekel. A produkció közben megérkezik a késő, Zsófi is, de Szilárd nem reagál erre, hanem folytatja az elkezdett szemléltetést.

A 3. számú lejegyzett jelenet ugyanúgy a második epizódból származik, kvázi az előző jelenet folytatása. Itt már nem osztálytermi, hanem interperszonális helyzetről van szó. A korábban az osztály előtt megjegyzést tevő Szilárd megpróbál utánajárni a dolognak Zsófi kérését illetően és megoldani a problémát. Az első diskurzus a folyosón zajlik, rohanás közben kapja el az osztályfőnök a diáklányt, és próbálja kideríteni, mi az oka a mostani késéseknek.

A diskurzus háromelemű, amelyben az első forduló tanári közlés. A fatikus elem után a tanár empátikusan közelít diákjához. Megállapítja, hogy szétszórtnak látja, és érezhető rajta a segítő szándék. Még humort is visz bele a forduló végén, amely még Gordon szerint is elfogadható bizonyos mértékben a tanári kommunikáció során. A diák nem nyílik meg, bocsánatot kérve kihátrál a beszélgetésből. A végén a tanár kihangosítja gondolatait a nézőknek, és új fordulóban a tanári hivatás legfontosabb erényének a tekintélyt nevezi. Ugyanennek a jelenetnek a folytatásában új diskurzus következik. Ebben Szilárd megpróbál Zsófi osztálytársaitól olyan információt gyűjteni, amely magyarázatot adhat a lány viselkedésére, de nem jár sikerrel. Laci, a csajozógépnek keresztelt diák szóhasználata, stílusa túlságosan bizalmas és közvetlen („*Csak smároltunk*”, „*Honnan tudjam?*”), de Szilárd nem feddi meg ezért, nem veszi tiszteletlenségnek. A későbbi epizódokban és jelenetekben kiderül, hogy Szilárd sem kifejezetten mintaértékű szókinccsel kommunikál, előfordulnak káromkodások, kakofemizmusok a beszédében.

A második epizódban Zsófi szituációja kapcsán a gyermekvállalás és a biztonságos szex is előkerülnek, mint érzékeny témák. A 4. számú jelenetben Klaudia, a sorozat másik, de Szilárdnál sokkal kevésbé központi alakja tart rövid prevenciót a biztonságos nemi életről. A diákok komolytalan megjegyzéseit meglovagolva elveszti a beszélgetés a jelentőségét, és Klaudia is humorizálva, ironizálva és egy hozzászóló diákot megszegyenítve hárít, így nem követi a gordoni elveket. Ez a kommunikáció a nézőknek szól, hiszen a komikum forrása. Ugyanez a szituáció ismétlődik meg az 5. számú lejegyzett jelenetben, de ezúttal ismét Szilárd óráján. Ő sokkal rövidebbre próbálja vágni a szexről való beszélgetést, kínosnak érzi, így hamar kihátrál (ez szintén gordoni közléssorompó). Ennek az oka az a helyzetkomikum, amelyben próbál lavírozni a tanórát tisztességesen megtartó pedagógus és a diákjának falazó, titokban nekik segítő partner szerepe között. Sok kérdést tesz fel a tananyaggal kapcsolatban, hogy ezzel is visszafojtsa a diákok kérdéseit az ügyről. Majd amikor a titka lelepleződik, és a tanulók is átlátnak rajta, az igazgató ellen hergelve, megint heccnek gondolva a helyzetet, kezd el más hangnemben kommunikálni a diákokkal.

A 6. számú lejegyzett és megvizsgált jelenetben Szilárd autokratikus személyiségének próbálkozásait láthatjuk a diákokkal való kommunikációban. Megpróbálja kideríteni a tanulók között, hogy hol van az egyik társuk („*Mi az, kitört a forradalom? Én vagyok a főnök. Csend legyen! Helyes! Feltennék egy kérdést*”). Ez ismét tekinthető a gordoni elvek megszegésének. Az asszertív kommunikáció teljesen hiányzik, helyette a parancs, a humorizálva terelés és az önigazolás közléssorompói vannak jelen. Miután Szilárd nem kap információt a gyerekektől, kiakadását az ő hibáztatásukkal, generációjuk sokat szajkózott problémáival tüzezi fel („*Jellemző. Csak a telefonotokat bújjátok, aztán fogalmatok sincs róla, hogy mi történik körülöttem*”). A mobiltelefonra történő utalás több alkalommal negatív kontextusban jelentkezik, így Szilárd vélhetően nem azt a felfogást képviseli, miszerint a Z generáció tagjaival ebben a kérdésben sokkal megengedőbben kell bánni. Az eszközhasználat egyik megjelenése az, amikor Szilárd utasítására a diákok a terem közepére állított diszkógömböt a telefonjaik Flash funkciója segítségével megvilágíthatják. Ugyanez az autokratikus tanárszerep jelentkezik a 8. számú lejegyzett jelenetben, ahol Szilárd kinyilatkoztatja, hogy ő a főnök, és piros közlekedési dudákkal ad ki erős hangjelzéseket. Így bizonyos mértékben terror alatt tartja az osztályt, de megőrzi a tekintélyét, miközben humoros is próbál lenni.

A 7. számú lejegyzett jelenetben Klaudia próbál egy Timi nevű diáklány lelkére beszélni, kommunikációja meglehetősen asszertív, támogató jellegű („*...ennél sokkal több van benned*”). Kérdései és kijelentései én-közlések, kivárja a lány reakcióit. Igaz, itt a szomszédsági párok tagjai különösen aránytalanok, Timi majdnem mindenre annyit mond csak, hogy „*Nemtom*”. A folyosón hallgatózó másik két tanár ebből paródiát is kreál, kigúnyolják Timit.

A 9. számú lejegyzett megnyilatkozás egyetlen hosszú tanári közlés. Szilárd fizikaórán tanári előadást tart frontálisan, hozzá magyarázatokat is fűz. Az életből kiemelt helyzetekkel illusztrálja a hangnyomás mennyiségének az emelkedését egy hangnyomásmérő segítségével, mint fizikai kísérlettel. Monológja elején megszólítja a diákokat („*Hölgyeim és Uraim!*”). Ezt követően bemutatja a szemléltetőeszközt („*Ez itt egy úgynevezett hangnyomásmérő*”). Előreutal arra, hogy az eszköz működési elveit később fogja elmondani, egyelőre az eszköz működőképességéről akar megbizonyosodni („*Mindjárt megnézzük, hogy hogyan működik, de előtte teszteljük le, hogy működik-e egyáltalán*”). A tanári előadás során Hasszán, az egyik tanuló folyamatosan jelentkezik, de Szilárd nem ad neki szót („*Nyugi, Hasszán. Majd, később*”), sőt senki másnak. A helyzetkomikum alapját képezi a hosszúságú monológ, amelyben nagy szerepe van a fokozatosságnak, a kísérlet által bemutatott jelenségnek és a retorikai felépítésnek. Példái egy részét improvizatív módon a tanulóktól veszi, ott helyben, de több esetben is viccet csinál belőlük, a komikum forrásává teszi őket („*Az átlagos emberi sugdolózás az kb. 30 decibel értékű, egy átlagos, de ez itt 50 decibel, de hogyan is nevezhetnénk átlagosnak egy olyan sugdolózást, ami arról szól, hogy a csótopok a plázában mennyire lettek leértékelve, igaz, Léna?*” vagy „*A normál utca zaj általában 75 decibel, kevésbé ismert tudományos tény azonban, hogy... Nyugi már! Hogy Feri bácsinak a horkolása ennél jóval hangosabb. Ez 90 decibel*”). Az elemzett jelenetekben Szilárd nem győződik meg arról, hogy mindenki veszi-e a humorát, illetve engedélyt sem kér egyszer sem a vicc elsütése előtt. A szituációban egyre növeli a tétet, egyre hangosabb eszközöket vet be, hogy feljebb menjen a hangnyomásmérő értéke, de azért tesz előzetes biztonsági lépéseket, hogy a diákok hallása ne sérüljön („*Mindenki rakjon be egy fűldugót, mert közelítünk az egészségügyi határértékhez. A 150 decibelhez. Mindenki vegyen [fűldugót], tessék körbeadni, én is beteszem. Gyerünk, fiúk. Most pedig termonukleáris csapást mérünk a hallójáratunkra. Igen, gyerünk, fiúk, nyomjátok keményen. Ne feledjétek, a tudományért teszitek! Egy-két, egy, két, há és. [Rockzene szól] 160! 160!*”). Szóhasználata itt is fiatalos, vagány, ezzel próbálja magára felhívni a figyelmet. Kérdéses azonban, hogy a tananyag, a mondanivaló nem vesz-e el egy ilyen látványos, teátrális szemléltetés mögött?

Az utolsó, 10. számú lejegyzett jelenetben megmutatkozik Szilárd Gordon által is jól kommunikálónak nevezett tanári oldala. Ez a jelenet ismét osztálytermi szituációval kezdődik: Szilárd bejelenti a fizikaóra elmaradását, és helyette megfogalmazza a feladatot, miszerint takarítaniuk kell az iskolai nyílt nap megszervezésének az előkészítéseként. A szövege itt sem a hagyományos pedagógiai kommunikáció elvét tükrözi, vulgáris, alacsony stílusnemet használ. A folytatásban, ahol egy interperszonális helyzet alakul ki, már sokkal inkább asszertív és jólnevelt. Humorizálni itt is humorizál, ám így is sokkal komolyabban. Megértően próbál segítséget nyújtani a diák problémájában, amely szerelmi bánat. Én-közléseket használ, amelyek segítenek a bizalom kialakításában, a diák őszinteségében, a problémamegoldásban („*...nekem nyugodtan elmondhatod, segíteni akarok*”). Itt található példa az aktív hallgatásra is, ugyanis ahogyan Tomi elmeséli a történetet, és az érzéseiről is beszámol, Szilárd erre folyamatosan segítő, támogató megjegyzésekkel reagál.

Következtetések

A *Tanár* című sorozat tíz kiemelt jelenetének vizsgálata után a következő megállapítások fogalmazhatók meg. A sorozat főszereplő-centrikus, így Szilárd tanári kommunikációját lehet leginkább elemezni, hiszen övé a legtöbb tanári közlés ebben a korpuszban. Az ő karaktere a vagány, modern tanár képe, aki meglepő húzásokkal szemlélteti a tananyagot, sokszor enged meg magának káromkodást, és folyamatosan humorizál. Kommunikációja és tanári példája azonban sok szempontból nevezhető mégis hagyományosnak vagy inkább régimódinak. Nem ad elég időt a diákoknak a válaszadásra, folyamatosan ő szerepel, ő kommunikál a legtöbbit. Az 1. számú jelenetben megjelent stratégiák nem kimondottan tanulást támogatóak. A tananyag szemléltetése látványos, ez sok diáknak tetszhet, a nevelés és a pozitív kommunikáció azonban háttérbe szorul. A tanár magabiztos, de flegmatikus énképe ellenérzéseket kelthet a filmbeli diákok és a befogadók egy részében is. Ráadásul a szünettartás, a hallgatás sem jelenik meg, ami elfojthatja a diákokban a mondanivalót, vagy a véleményük jelentéktelenségének az érzését kelti. Sajnos ez a pedagógusok egyik kommunikációs hibája, nem

tudnak eleget várni a diákok megszólalásaira, és túl sokat beszélnek (Antalné Szabó 2006). Ez Szilárd karakterére is igaz, a lejegyzett diskurzusok 80%-ában ő beszél, nagyon kevés jut a tanulói megszólalásokra. Kevésbé képes az asszertív tanári közlésekre, nem veszi figyelembe a diákok különbségeit a humorhoz való hozzáállásban. Énközléseket kevésszer, közléssorompókat viszont sokszor használ. A főhős gyakran alkalmaz vulgáris és a szlenghez tartozó kifejezéseket, amely egy tanártól minden esetben szokatlan, a normától eltérő nyelvhasználat. Továbbá az sem szerencsés, hogy bélyegeket használ a tanulókkal kapcsolatban (például Laci csajozógépnek nevezése), ez a televíziós sorozat gyakran ezt közvetítené elfogadott vielkedésnek. Ez a fajta megszegés káros hatást válthat ki, árthat a diáknak. Az ilyen jelenetektől lesz nézett és kereskedelmi szempontból értékes egy tévéműsor. Főleg ha olyan témát érint, mint a szex, a nemi orientáció vagy a nem kívánt terhesség. Ez azonban erőteljes eltorzítása a valós osztálytermi kommunikációnak és a pedagógiai munkának. Ezeknek a témáknak nem ilyen köntösben kellene megjelennie a tantermi munka során.

A másik tanári karakter, Klaudia kevesebb önálló jelenetet kapott az első évadban, mint férfi partnere. Ugyanakkor ebben a kevés lejegyzett anyagban is több olyan kommunikatív elem található, amelyek Gordon elveit tükrözik a hatékony tanárról (Gordon 1974). A sorozat talán azt a sztereotíp képet kívánja közvetíteni, hogy a női pedagógusok vagy úgy általában a nők jobban kommunikálnak, megértőbbek, és így jobban tudnak segíteni.

A hipotézisekre a következő válaszok születtek a vizsgálat során:

1. A *Tanár* című filmsorozat vizsgált diskurzusainak többségében fellelhető a humor, a szórakoztató funkció. – A vizsgált diskurzusok 90%-ában megjelent a humor valamelyik formája.
 - Szilárd jelleméből eredendően jellemkomikum: flegmatikus, sokszor cinikus megszólalásai révén.
 - Szilárd vulgáris megnyilatkozásai révén: „*Jajj, hagyjuk már ezt a hülye minden rendben dumát, öreg vagyok ahhoz, hogy beszopjam, szóval.*”
 - Az adott helyzetnek köszönhető helyzetkomikum: a dudálás vagy az egyre erősödő hangok mérése a hangnyomásmérővel.
 - A nyelvi humor is: „*Laci, te eltévedtél, vagy aranyered van?*”
2. A *Tanár* című filmsorozat diskurzusaiban megjelennek a gordoni énközlések a komolyabb társadalmi és egyéni problémák kezelésére. – A gordoni énközlések mindössze a vizsgált diskurzusok 20%-ában jelentek meg. Egyik alkalommal Klaudia kommunikációjában, amikor a gyengébb teljesítményű Timit próbálta segíteni az életcélja megtalálásában, és egy alkalommal Szilárd esetében, amikor Tomit meghallgatta a szerelmi bánata kapcsán.
3. A *Tanár* című filmsorozat diskurzusai az élőnyelvi diskurzusok mintázatait mutatják, azaz jellemzőek a beszélőváltások, fordulók, szomszédsági párok. – A vizsgált diskurzusok közt 80%-ban valóban következtek be beszélőváltások, így kialakulhattak a szomszédsági párok, 20%-ban Szilárd monologikus megnyilvánulása miatt nem volt válaszra lehetőség egyetlen tanuló részéről sem.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy ez a szórakoztató filmsorozat valóban inkább szórakoztató, mint a valóságot visszaadó műsor. A humor, a helyzetkomikum fontos szerepet játszik benne. Pedagógiai szempontból karikatúrának tűnhet a diákok és a férfi főszereplő megformálása is. A kommunikáció nem a tanári normák szerint zajlik, túlzásokkal teli, és kevésszer jelenik meg benne a hatékony problémamegoldás. A sorozatbeli helyzetek sokszor deus ex machina jelleggel oldódnak meg, ami torz képet fest a valódi pedagógiai gyakorlatról. Kérdés maradt, hogy a sorozatban megjelenő iskola a valóságos magyar állapotokat tükrözi-e. A vizsgált jelenetekben kizárólag frontálisan szervezett órákat láttunk, jellemző volt a szemléltetés, az érzékenyítés egy-egy témával vagy tananyaggal kapcsolatban. A tanulók szociális kompetenciáira nem történt utalás, nem volt csoportmunka, pármunka, de még differenciált egyéni munka sem. A *Tanár* azt sugallja, hogy a tanítás és a szórakoztatás, vagyis az

edutainment (Luhmann 2011) a jövő oktatási-nevelési modellje. Hiányoznak belőle azonban olyan részek, mint az összefoglalás, az ellenőrzés, a tanórák szervezési-előkészítési fázisa és az egyéb didaktikai feladatok. De ez természetes, sokkal szórakoztatóbb egy tanárközpontú ismeretátadó, szemléltető órarészlet filmbeli jelenetként, mint egy dolgozatírás.

A *Tanár* című filmsorozat, ha nem is a hiteles, a mai magyar osztálytermi munka reprezentációja a tévénezők számára, a kommunikációelméleti kutatásoknak kiváló anyaga lehet, illetve sokaknak jó szórakozást, kikapcsolódást nyújthat.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2006. *A tanári beszéd empirikus kutatások tükrében*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Boronkai Dóra 2009. *Bevezetés a társalgáselemzésbe*. Ad Librum Kiadó. Budapest.
- Gordon, Thomas 1974. *Teacher effectiveness training*. Peter H. Wyden Publisher. New York.
- Gordon, Thomas 1990. *A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.-módszer*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Herbst Mária 2010. *Tanári beszédmagatartás*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged.
- Keszy-Harmath Dániel 2013. Tanár-diák kommunikáció a Facebookon. In: Haindrich Helga Anna – Horváth Krisztina – Drávucz Fanni – Karácsony Fanni (szerk.) *A 8. Félútonkonferencia (2012) kiadványa*. http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk12/feluton8_2012_12_p143-154_Keszy-Harmath.pdf (2014. január 6.)
- Luhmann, Niklas 2011. *A tömegmédiá valósága*, Gondolat Kiadó. Budapest.
- Tóth-Mózer Szilvia – Lévai Dóra 2011. Az online közösségi oldalon lévő tanár-diák kapcsolat kezdeményezése és fogadása a metaforák tükrében. *Oktatás-Informatika1-2*, <http://www.oktatas-informatika.hu/2011/12/toth-mozer-szilvia-levai-dora-az-online-kozossegi-oldalon-levo-tanar-diak-kapcsolat-kezdemenyezese-es-fogadasa-a-metaforak-tukreben/> (2018. július 20.)
- Vörös Anna 2004. Osztálytermi kommunikáció, tanár-diák interakciók In: N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.) *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó. Budapest. 413–417.

A melléklet ide kattintva tölthető le.

Keszy-Harmath, Dániel
Empirical studies about the TV show *Teacher (A Tanár)*

This study provides the analysis of teacher-student discourse in the TV show *Teacher (A Tanár)* based on the American psychologist Thomas Gordon's model, introducing important elements of successful teacher communication. After recording the relevant scenes from season 1 of this popular TV show, the aim of this investigation was to introduce the communication barriers and I-Messages of the scenes. This study aims to find out how assertive communication is realized in the discourse of the two main characters within the analyzed conversational situations. In addition, it shows to what extent the picture depicted in the TV show reflects the reality of today's Hungary in terms of teaching methods, facilities of the school, and the teachers' personality.

Kulcsszók: *A Tanár*, empirikus vizsgálat, gordonai közléssorompók és én-közlések, asszertív kommunikáció

Keywords: *Teacher (A Tanár)*, empirical analysis, Gordon's communication barriers and I-Messages, assertive communication

Az írás szerzőjéről

Keszy-Harmath Dániel Lóránd

középiskolai tanár BGSzC Budai Középiskolája, Budapest
khd.tanar[kukac]hotmail.com